

Težave učiteljic ob stiku z družinsko tematiko pri poučevanju v praksi

Tanja Pavlič

---

1 Uvod

Družine se pojavljajo v različnih oblikah in gredo skozi različne družinske poteke, ali kot pravi Darja Zaviršek (2020), so družine tako raznovrstne, kot smo ljudje, ki jih sestavljamo. Družine se nenehno spreminjajo, predelujejo, preoblikujejo, na novo zamišljajo na kompleksne in dinamične načine (Goldberg, 2010), zato jih je težko opredeliti. Ob predpostavki pluralistične perspektive, ki kaže na množstvo obstoječih sobivanj in ne predpostavlja le enega samega prevladujočega družinskega modela v družbi, različni avtorji (Adler, 2023; Berger in Berger, 1983, v Rener, 2006; Cheal, 2008 v Švab, 2010; Fruggeri, 1998 v Campanini, 2004; Mitchell, 2010; Turner Vorbeck, 2005; Zaviršek, 2020, idr.) ocenjujejo, da ne moremo govoriti zgolj o »družini«, ampak o »družinah«. Erera (2002) meni, da je zaradi raznolikosti družin in politične razprave o njih enotno ter vseobsegajočo opredelitev pojma »družina« nemogoče doseči, saj pojem, odvisno od potreb in okoliščin, odraža družbene, gospodarske razmere ter kulturne norme časa.

Tudi šolo obiskujejo učenci iz raznovrstnih družin. Spremembe družinskega življenja tako učenci kot učiteljice¹ različno sprejemajo in se nanje odzivajo. Družinska tematika se obravnava pri različnih predmetih v šoli vsa leta šolanja. Poleg poučevanja o družinski tematiki učiteljice v interakcijo z različnimi družinami prihajajo tudi v podaljšanem bivanju, na govornih urah in roditeljskih sestankih. Pri svojem delu se srečajo z mnogimi

1 V prispevku uporabljam pojem učiteljica za učitelje tako moškega kot ženskega spola.

izzivi, ki jih uspešno rešujejo, včasih pa jih spravijo v zadrego. Menimo, da bi se marsikateri zadregi lahko izognile z uporabo ustreznih pristopov glede na socialno, kulturno, etnično različnost učencev ter glede na različnost družin, iz katerih učenci izhajajo. Več o pristopih k poučevanju družine je navedeno v doktorski disertaciji Tanje Pavlič (2017). Na učiteljičino zavzetost pri obravnavi družinske tematike oz. izogibanje le-tej včasih vplivajo tudi nje-ne življenjske izkušnje ter subjektivna pojmovanja družine. Gre za subjektivna ali osebna pojmovanja, naše osebne ideje, ki jih imamo o nekem pojavu in nam pomagajo razložiti svet ter se v njem znajti; pogosto so čustveno in vrednostno obarvane, ne povsem zavestne in logične, navaja Barica Marentič Požarnik (2000). Zavedanje lastnih občutkov se še poveča zaradi interakcije z učenci in omogoča, da je okolje prepoznano kot intimnejše. Korthagen (2009) poudarja, da večino vedenja učiteljev ne usmerjajo analitične, racionalne, govorne funkcije leve polovice možganov, pač pa mnogo močnejši tihi, celostni, neracionalni in povezovalni načini obdelovanja informacij, kar je značilno za desno možgansko polovico. Navaja še, da bi se učitelji morali že v času izobraževanja srečati z manj zavestnimi ali neracionalnimi vidiki refleksije. Meijer P. C. idr. (2009) poudarjajo pomen usmerjene pozornosti, učiteljičinega zavedanja svojega trenutnega delovanja. Zavedati se je treba, da pojmovanja usmerjajo ravnanje učiteljic pri pouku in bistveno določajo njene pristope k učenju ter poučevanju, ki se kažejo v uporabi metod, didaktičnih strategij in oblik pouka, še posebej v novih situacijah, ko se je treba na hitro odločiti. Zadregi učiteljic bi lahko zmanjšali, če bi jim omogočili izobraževanje o družinah, njihovih vrstah, transformacijah, ki se dogajajo skozi leta, tudi v času, ko učenec obiskuje šolo. Ključnega pomena je, da se opolnomoči učiteljice, da samozavestno in proaktivno obravnavajo družinske raznolikosti v učnem načrtu ter pri pouku, ocenjuje Tammy A. Turner Vorbeck (2005). Pomagajo si lahko tudi z gradivi ter napotki za delo z učenci in s starši v šoli, ko gre za smrt staršev, posvojitve, ločitve, stare starše kot nadomestne starše, ki jih nudijo tudi nekateri posamezniki in organizacije. Tako lahko navajamo npr. ob smrti staršev (Slovensko društvo Hospic), ločitvi staršev (Green idr., 2013), pri posvojenih otrocih (podporna organizacija družinam s posvojenimi otroki Adoptive parents, The resource & Community for Adoption Parenting, 2006; Mitchell, 2010; Zaviršek, 2012), starih starših kot nadomestnih starših (Edwards in Daire, 2006) ipd.

V empiričnem delu, ki ga predstavljamo v nadaljevanju, smo raziskali neprijetne situacije, zadregi, ki so jih učiteljice doživele ob neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike v šoli. Preučili smo, s kakšnimi

zadregami se soočajo učiteljice pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike.

2 Metodologija raziskovanja

2.1 *Problem in hipoteza raziskave*

Naše raziskovalno vprašanje je bilo: S kakšnimi zadregami se soočajo učiteljice pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike? Neposredno je družinska tematika obravnavana pri različnih predmetih (npr.: spoznavanju okolja, slovenščini, tujih jezikih, jeziku okolja, gospodinjstvu, domovinski in državljanski kulturi in etiki, zgodovini). Družinske tematike se v šoli lahko dotikamo preko učnih načrtov ali posredno preko ostalih dejavnosti šole (podaljšanega bivanja, govornih ur, roditeljskih sestankov, pogovornih ur, razprav pri urah idr.). V kvantitativni raziskavi smo preverili naslednjo hipotezo: Vrste zadrege, ki so jo učiteljice začutile pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike, se razlikujejo glede na: starost; izobrazbo; trajanje delovnih izkušenj; zakonski stan; vrsto družine, iz katere izhajajo; učni predmet; triado, v kateri poučujejo. Da bi dobili jasnejšo sliko o tem, kaj učiteljicam predstavlja težavo pri obravnavi družinske tematike, so učiteljice lahko odgovorile še na odprto vprašanje o neprijetnih situacijah pri obravnavi družinske tematike.

2.2 *Vzorec*

V kvantitativni raziskavi smo zajeli 314 osnovnošolskih učiteljic iz celotne Slovenije, ki so bile izbrane glede na predmet, ki ga poučujejo, ali delo, ki ga opravljajo, in imajo pogostejše stike s starši ob prevzemu otroka iz šole. Vzorec učiteljic je bil sistematičen slučajnostni. Znotraj šol so bile zajete učiteljice razrednega pouka (54,5 %), podaljšanega bivanja (13,4 %), slovenščine (9,9 %), tujih jezikov in jezika okolja (15,6 %). Za namen statistične obdelave smo zaradi premajhnega numerusa učiteljic posameznih predmetov združili učiteljice domovinske in državljanske kulture in etike, zgodovine, gospodinjstva, likovne umetnosti ter učiteljice izbirnega predmeta v novo kategorijo, ki smo jo poimenovali »učiteljica drugih predmetov« in ki predstavlja 14,6 % vzorca. V raziskavi je sodelovalo 93,6 % žensk in 6,4 % moških. Odgovarjalo je 57,6 % učiteljic iz mestnega okolja in 42,4 % učiteljic iz ruralnega okolja. Največ učiteljic je bilo starih med 46 in 55 let (33,8 %) ter med 36 in 45 let (33,4 %), sledile so učiteljice, ki so mlajše od 35 let (23,2 %), in učiteljice, ki so starejše od 56 let (9,6 %). Za namen statistične obdelave

smo zaradi premajhnega numerusa združili kategorije visoka šola, fakulteta, akademija, specializacija, magisterij, doktorat, kar je predstavljalo 74,5 % populacije, 25,5 % učiteljic pa je imelo višjo šolo ali visoko strokovno šolo. Skoraj polovica (47,8 %) zajetih v vzorec je poučevala v prvi triadi osnovne šole, 40,1 % v drugi triadi, 38,2 % učiteljic pa je poučevalo v tretji triadi. Glede na dolžino delovne dobe je največ učiteljic poučevalo med 16 in 20 leti (16,9 %) oz. med 26 in 30 leti (16,2 %), sledijo učiteljice z najdaljšim delovnim stažem, nad 31 let (15,3 %), nato učiteljice z med 21 in 25 leti (14,6 %) ter učiteljice, ki poučujejo od šest do deset let (13,7 %). Najmanj učiteljic je poučevalo do pet let (11,8 %) ter med 11 in 15 let (11,5 %). Vključene učiteljice so bile v večini poročene oz. so živele v zunajzakonski skupnosti (86,3 %); 8 % je bilo samskih, 3,2 % ločenih, 2,2 % je bilo vdov in 0,3 % drugič poročenih. Za namene statistične obdelave smo oblikovali dve skupini: v eni so bile učiteljice, ki so v večini poročene oz. živijo v zunajzakonski skupnosti, druga pa je vključevala samske, ločene, vdove in drugič poročene. Večina (82,8 %) je v otroštvu živela v jedrni družini, 15 % v razširjeni družini, 9,9 % pa v enostarševski. Le nekaj (2,2 %) vprašanih je v otroštvu živelo v združeni družini, v istospolni ali zvezdni družini pa je živela le po ena učiteljica. Izkušenj z življenjem v rejniški družini oz. družini, ki je posvojila otroka, ni imel nihče. Spremembo vrste družine je doživelo 10,2 % vprašanih. Za namen statistične obdelave smo zaradi majhnega numerusa združili učiteljice, ki so živele v kateri koli vrsti družine, ki ni nuklearna, oz. so v svojem otroštvu doživele spremembo vrste družine. Zgolj v nuklearni družini je živelo 76,1 % vprašanih, v novonastali kategoriji, ki vključuje preostale oblike družine (razširjeno, enostarševsko, združeno, istospolno, zvezdno družino ali/in spremembo družine v otroštvu), pa 23,9 % vprašanih.

2.3 Pripomočki in postopek raziskave

Kot merski instrument smo oblikovali vprašalnik, ki je kombinacija pet-stopenjske lestvic stališč Likertovega tipa ter vprašanj odprtega in zaprtega tipa. Vprašalnik smo oblikovali na osnovi predhodno izvedenih intervjujev s 50 učiteljicami iz obalno-kraške regije. Na podlagi pridobljenih vsebinsko različnih kategorij odgovorov smo oblikovali postavke za oblikovanje vprašalnika, ki smo ga nato uporabili pri izvedbi kvantitativne raziskave, s katero smo želeli preveriti zastopanost omenjenih vsebin v širšem slovenskem prostoru. Z vprašalniki pridobljene podatke smo obdelali s pomočjo statističnega programa SPSS verzije 20.0. Uporabili smo t-test in analizo variance (ANOVA). Podrobnejši opis glej v Pavlič (2017).

Učiteljicam smo zastavili naslednje vprašanje: *»Navedite, ali ste pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike začutili problem (bili v zadregi, se težje izrazili ...).«* Opredeljevale so se glede na ponujene odgovore: nasilje v družini, smrt starša, ločitev staršev, prepoved približevanja starša, bolezen staršev, zasvojenost staršev, komentiranje sošolcev o učenčevi družini, ločeno skrbništvo staršev, skupno skrbništvo staršev, podoživljanje lastne izkušnje, posvojitve učenca. Svoje odgovore so lahko dopisale v kategoriji *»drugo«*.

Da bi dobili jasnejšo sliko o tem, kaj učiteljicam predstavlja težavo pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike, smo jih zaprosili, da odgovorijo na odprto vprašanje: *»V primeru, da ste doživeli neprijetno situacijo pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike, jo, prosim, opišite! Navedite še, za kakšen problem je šlo [npr. čustvene zadrege, jezikovne težave (artikulacija), didaktične težave (ponazoritev, primeri), komunikacijske težave (reševanje konflikta med učenci) ali kaj drugega].«*

Pri analizi odprtega vprašanja smo vsebinsko podobne kode združili v širše kategorije: čustvene zadrege; komunikacijske težave; didaktične težave; zadrege ob reševanju konfliktov med sošolci; dileme o pravilnosti delovanja učiteljice; vpliv učiteljčinih osebnih izkušenj; zadrege ob prepovedi približevanja enega od staršev.

3 Rezultati raziskave z interpretacijo

Želeli smo izvedeti, s kakšnimi zadregami se soočajo učiteljice pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike. Zato smo učiteljice povprašali o zadregah, ki so jih začutile pri obravnavi družinske tematike. Odgovore navajamo v spodnji preglednici.

Iz preglednice 5 je razvidno, da je prek polovica učiteljic pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike začutilo problem (bile v zadregi, se težje izrazile ...) zaradi nasilja v družini. Nekoliko manj kot polovici učiteljic je zadrego povzročila smrt učenčevih staršev. Po pogostosti navajanja sledijo ločitev staršev, prepoved približevanja starša, bolezn staršev, zasvojenosti staršev, komentiranje sošolcev o učenčevi družini. Nekoliko več učiteljicam kot v primeru skupnega skrbništva staršev je zadrego povzročilo ločeno skrbništvo staršev. Nekatere učiteljice pa so ob obravnavi družinske tematike v šoli podoživele lastno izkušnjo. Najmanj učiteljic poroča o zadregi pri delu s posvojenimi učenci.

V nadaljevanju smo s pomočjo t-testa želeli preizkusiti še naslednjo hipotezo: Vrsta zadrege, ki so jo učiteljice začutile pri neposredni ali posredni

Preglednica 5: Vrsta zadrege, ki so jo učiteljice začutile pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike (Pavlič, 2017)

Zadrega učiteljic ob:	f	%
nasilju v družini	159	53,25
smrti starša	139	45,7
ločitvi staršev	131	42,7
prepovedi približevanja starša	118	40,0
bolezni staršev	116	38,2
zasvojenosti staršev	112	37,5
komentiranju sošolcev o učenčevi družini	110	36,3
ločenem skrbništvu staršev	79	26,0
skupnem skrbništvu staršev	57	18,8
podoživljanju lastne izkušnje	37	12,4
posvojitvi učenca	32	11,0

Legenda: f = frekvenca odgovorov, % = odstotek odgovorov.

obravnavi družinske tematike, se razlikuje glede na: starost; izobrazbo; učni predmet; triado, v kateri poučujejo; trajanje delovnih izkušenj; zakonski stan; vrsto družine, iz katere izhajajo; vrsto naselja, v katerem poučujejo. Ugotovili smo, da je med učiteljicami prve triade več takih, ki so doživele zadrego v primeru prepovedi približevanja staršev, kot med učiteljicami iz druge in tretje triade ($\chi^2(1) = 6,360$; $p = 0,013$). Med učiteljicami druge triade je manj takih, ki so doživele zadrego v primeru skupnega skrbništva staršev učencev, kot med učiteljicami iz prve in tretje triade ($\chi^2(1) = 4,471$; $p = 0,037$). Med učiteljicami tretje triade je več takih, ki so doživele zadrego v primeru podoživljanja lastne izkušnje, kot med učiteljicami iz prve in druge triade ($\chi^2(1) = 4,067$; $p = 0,049$). Med učiteljicami, ki poučujejo v urbanem okolju, je več takih, ki so doživele zadrego ob ločenem skrbništvu staršev ($\chi^2(1) = 5,086$; $p = 0,025$), zasvojenosti staršev ($\chi^2(1) = 6,530$; $p = 0,011$), nasilju v družini ($\chi^2(1) = 7,315$; $p = 0,007$) in prepovedi približevanja staršev ($\chi^2(1) = 6,720$; $p = 0,012$), kot med učiteljicami, ki poučujejo v ruralnem okolju. Rezultati raziskave potrjujejo del hipoteze, in sicer tistega, ki pravi, da se vrsta zadrege, ki so jo učiteljice začutile pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike, razlikujejo glede na: triado, v kateri poučujejo, ter vrsto naselja, v katerem poučujejo. Del hipoteze pa lahko zavrnemo, in sicer se starost, izobrazba,

učni predmet, trajanje delovnih izkušenj, zakonski stan, vrsta družine, iz katere učiteljice izhajajo, niso pokazali kot statistično značilno povezani z vrstami zadreg, ki so jih učiteljice začutile pri obravnavi družinske tematike.

Navajamo odgovore na odprto vprašanje. Predvideli smo, da se učiteljice pri svojem delu srečujejo s čustvenimi, komunikacijskimi zadregami, težavami z izražanjem v povezavi z družinsko tematiko, z morebitnim reševanjem konfliktov med učenci, ki se nanašajo na omenjeno temo. Skoraj polovica vprašanih je pri svojem delu zaznala neprijetne situacije pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike. Težave se lahko prepletajo. V preglednici 6 navajamo porazdelitev odgovorov učiteljic glede na posamezne kategorije odgovorov.

Preglednica 6: Učiteljičino doživljanje neprijetnih situacij pri neposredni ali posredni obravnavi družinske tematike (Pavlič 2017)

Poročano doživljanje neprijetnih situacij:	f
čustvene zadrege	68
komunikacijske težave	32
didaktične težave	14
zadrege ob reševanju konfliktov med sošolci	12
dileme o pravilnosti delovanja učiteljice	8
vpliv učiteljičinih osebnih izkušenj	8
zadrege ob prepovedi približevanja enega od staršev	7

Legenda: f = frekvenca odgovorov.

Posredna ali neposredna obravnava družinske tematike v šoli pri učiteljicah najpogosteje povzroča zadrege, ki smo jih poimenovali »čustvene zadrege«. Velikokrat se čustvene težave pojavijo že ob opazovanju učenceve stiske, ki se pojavlja ob smrti, ločitvi staršev, življenju v rejniški družini, reorganizirani družini oz. v družini, kjer je prisotno nasilje, alkohol in zasojenosti z drugimi nedovoljenimi drogami ipd. Npr.:

Ob vsaki neprijetni situaciji, ki jo zaznaš pri učencu, ob neprijetnosti, prizadetosti ... občutiš tudi kot učiteljica, če jo zaznaš pri svojem učencu. [Učiteljica razrednega pouka, 53 let]

V neprijetni situaciji se učiteljice znajdejo, ko jim primanjkuje informacij o strukturi družine učenca ali tranzicijah znotraj nje. Težave se lahko

pojavi, ko učiteljice ne vedo, da je eden od staršev že umrl, v nekaterih primerih celo pred učenčevim rojstvom (»sem jo vprašala o materi, ta je naredila samomor, ko je bila učenka še dojenček«), da je starš v zaporu (»nisem vedela, da je oče otroka morilec in je v zaporu«), da je v družini prisotna bolezen, nasilje staršev. Učiteljice v prvi triadi navajajo še, da pogosto ne zadostuje, da o družinski problematiki poročajo le učenci sami, saj lahko le-ti na dogajanje gledajo s svoje perspektive, ampak morajo o družinski situaciji spregovoriti starši učenca.

Zdaleč najpogostejše čustvene stiske se pri učiteljicah pojavijo ob smrti učenčevih staršev. Prizadetost učenca lahko posredno vpliva tudi na prizadetost učiteljic, ki se lahko tudi same odzovejo čustveno, včasih celo z jokom. Učiteljice povedo, da sočustvujejo z učencem, želijo mu pomagati in olajšati bolečine ob izgubi starša, vendar se bojijo, da bi bile prevsiljive, ne vedo točno, kaj bi bilo za učenca v dani situaciji najbolje. Bojijo se, da bi s svojimi dejanji, besedami situacijo celo poslabšale. Npr.:

Smrt starša. Oče je umrl v izredno tragični situaciji in nisem vedela, koliko bližine lahko učencu pokažem pri izrekanju sožalja, ali ga lahko objamem ali ne. Bolezen staršev, ko je bolezen s smrtnim izidom, ko nisem mogla reči, da se bo vse dobro izšlo. Bila sem tiho. [Učiteljica angleščine, 58 let]

Težave se lahko pojavijo tudi z novimi člani v družini učenecv. Tako so lahko v zadregi tudi učiteljice, ki se spopadajo s problemom, ko učenci ne želijo, da jih nekateri člani družine pospremiijo domov iz šole: »Po otroka je prišel oče z novo partnerko in otrok ni želel z njim. Odšel je šele, ko smo klicali mamo.« Učiteljice težave opažajo tudi ob začasni odsotnosti skrbnikov, kar lahko po njihovem mnenju povzroči pomanjkanje čustvene naklonjenosti do učenca in posledično učenčevo neprimerno vedenje. Poleg previdnosti pri delu z učenci iz različnih družin, tolažbe, svetovanja, zadreg pri pojasnjevanju zadev, ki se nanašajo na njihovo družino, pa se učiteljice soočajo tudi s težavo, kako novonastalo družinsko situacijo pojasniti preostalim sošolcem, da ne pride do stigmatizacije učenca, še posebej, ko učenec potvarja dejstva o težavah v družini. Tako se lahko učiteljice znajdejo v precepu, ali reagirati na način, da po njihovem zaščitijo učenca, ali opisati korektno problematiko, npr. problem alkoholizma, ki se pojavlja v družini. Učiteljice navajajo še, da je stigmatizacija prisotnejša v vaškem okolju, včasih starši probleme zanikajo, o njih ne želijo govoriti ali pa

se zaupajo in se izpovejo npr. o nasilju, ki ga doživljajo, vendar ne želijo, da bi učiteljica informacijo posredovala naprej.

Zaradi čustvenih težav, problemov pa nekatere učiteljice težko govorijo o problematiki. Naslednji sklop odgovorov smo poimenovali »*komunikacijske težave*«. Te se lahko pojavijo tako v odnosu do učencev kot do staršev. Večkrat ne vedo, kako ubesediti novonastale situacije, »katere besede uporabiti«. V dilemi so glede tega, katere besede uporabiti, kako »poiskati ustrezne, nevtralne besede«, kako argumentirati, s katerimi besedami potolažiti učenca ali pomagati pri odločitvah. Npr.:

V primeru ločitve staršev je eden izmed staršev otroku v prvem razredu dejal, naj ostane pri tistem, katerega ima rajši. Zaradi te izjave sem imela težave, kako to otroku pojasniti, saj ima otrok rad oba starša. [Učiteljica razrednega pouka, 47 let]

Pri izbiranju primernih besed se je pri učiteljicah pojavila tudi bojazen, da bi otrok narobe razumel sporočilo. Težave v komunikaciji se pojavijo pri posameznih dogodkih, najsi gre za enkratne dogodke, kot sta smrt in ločitev, kot tudi dlje časa trajajoče posledice navedenih dogodkov. Težave se pojavljajo tudi ob družinskih anomalijah, kot so nasilje, alkoholizem in druge vrste zasvojenosti v družini, ali ob nerešenih družinskih situacijah.

Zdaleč največ težav pri sami neposredni obravnavi družinske tematike, ki smo jih poimenovali »*didaktične težave*«, imajo učiteljice ob smrti staršev, v manjši meri pa ob ločitvi ali nastanku novih, reorganiziranih družin. Zadreg se pogosteje pojavijo, če so dogodki v družini učenca še sveži in so se zgodili v tekočem ali preteklem letu (»ko sem učenca vprašal po očetovih delih, so se mu na obraz prikradle solze, saj je pred kratkim izgubil očeta«). Učiteljice se tako sprašujejo, kako se lotiti predstavitve družinske tematike, da bi bila prilagojena starosti učencev, kako izbirati primerne strategije, da ne pride do čustvenih zadreg pri učencih, in katerim temam se izogniti, da ne bi prizadele učencev. V zadregi so tudi, ko učenci ne želijo poslušati snovi o družini ali o njej govoriti. Učiteljice nastale situacije rešujejo različno: na način, da se izogibajo temam, ki prikazujejo podobno situacijo, kot jo imajo učenci v svoji družini, učencem iz omenjenih družin pa poskušajo zastaviti drugačne vrste vprašanj, učence zaposlijo z različno aktivnostjo kot preostale učence. Navajamo še primer, ko sta bila tako učenec kot učiteljica v zadregi, ko učenec na predstavitvi družine ni znal razložiti, kdo je njegov oče. Učiteljice so včasih v situaciji, ko morajo nemudoma

najti rešitev. Tako je učiteljica v spodaj navedenem primeru navedeno zagnato rešila tako, da je govorila širše o sorodstvenih razmerjih. Npr.:

Kako razložiti, da gospod ni njegov oče, kaj mu je njegov oče, ki ne živi z njimi in ga obiskuje? Ker tega prej nisem vedela, sem težko sledila. Učenec pa je bil v zadregi. Ko smo razjasnili, smo v drugih primerih (sorodniki) lažje pojasnili razmerja. [Učiteljica razrednega pouka, 43 let]

Pri tem velja poudariti, da ima učiteljica v razredu, kjer se lahko sooča z novimi situacijami, malo časa za presojanje ali razmišljanje o možnih alternativah ravnanja, kar navaja tudi Jaatinen (1994, v Kalin, 2004), ki ocenjuje, da so učiteljičina življenjska zgodovina in izkušnje filter za razumevanje ter oblikovanje možne interpretacije tega, kaj se dogaja v določeni situaciji.

Ob nekaterih praznikih, kot sta dan žena in materinski dan, ki jih praznujejo tudi v nekaterih šolah, se lahko učenci, ki nimajo mame ali nimajo stikov z njo, znajdejo v stiski. Učiteljice so včasih v dilemi, ker ne znajo oceniti, na kakšen način določene vsebine vplivajo na učenca («neprijetno sem se počutila, ker nisem vedela, ali je film dobro ali slabo vplival nanj»; »osredotočena sem bila predvsem na obravnavo pesmice in ne na reakcije, ki jih je pesem sprožila pri učencih«).

Učiteljice lahko doživljajo zadrege tudi, ko se pojavljajo »konflikti med sošolci«, ko se sošolci z neprimernimi izrazi žalijo, se nekomu posmehujejo, »ker je mati odšla oz. odhajala k 'ljubčku'«, ga želijo prizadeti in so včasih s svojimi neprimernimi izjavami kruti. Učenci komentirajo dogajanje v družini sošolcev, npr. ko pride do ločitve, prepovedi približevanja, samomora starša. Da bi omilile negativen odnos sošolcev, morajo učiteljice v navedenih situacijah delovati še preudarnejše, vključevati psihološka znanja, kar od njih zahteva širše kompetence. Npr.:

Učenkin oče je naredil samomor, bil je alkoholik. Okolica je valila krivdo na mamo, češ da je grdo ravnala z njim ... Mama me je opozorila, da sina sošolci zbadajo, so do njega nesramni. Pri pogovoru z njo sem bila v čustveni zadregi. V razredu smo se pogovarjali o tem, da otroci niso krivi za take stvari, da samomor naredi tisti, ki je v veliki duševni stiski. Otroci so razumeli. [Učiteljica zgodovine in geografije, 47 let]

Pri učiteljicah se pojavijo tudi »*dileme o pravilnosti delovanja*«, saj si ne želijo, da bi bili učenci še dodatno prizadeti, še posebej ne, da bi s svojim ravnanjem učenca dodatno obremenile. Učiteljice se lahko ob pogovorih o družinski problematiki, ki se lahko dotika osebnih odnosov, počutijo kot »vsiljivec«, redkokdaj dobro poznajo učenčevo družinsko situacijo. Sprašujejo se, »do kam lahko grejo, da ne bi bilo učenca neprijetno« ter da ne bi bil izpostavljan pred celim razredom. Na percepcijo in reagiranje na zadrege ob obravnavi družinske tematike vplivajo tudi učiteljeve osebne izkušnje. Učiteljice lahko podoživijo lastne travme zaradi nasilja v družini, ločitve, smrti staršev. Povedo, da se zaradi lastne izkušnje težje izrazi o družinski tematiki, včasih preusmerijo pogovor na drugo tematiko. Ko podoživijo svojo izkušnjo, so lahko vznemirjene in potrebujejo čas, se pomirijo (»potrebujem čas, da se moja vznemirjenost pomiri in da spet lahko vzpostavim odraslo držo«). Navajajo še, da se s časovnim odmikom od dogodka lažje pogovorijo o tematiki, ki se dotika njihove negativne izkušnje v preteklosti. Npr.:

Pri pouku smo brali odlomek, ki je govoril o ločenih starših. Po koncu odlomka je v razredu nastala neprijetna tišina. Temo sem speljala drugam. Danes, po vseh teh letih, pa se že lahko brez večjih težav pogovarjam o tem. [Učiteljica slovenščine, 37 let]

O pomenu lastne izkušnje učiteljic govori tudi Kissling (2014), ki pravi, da učiteljčino poučevanje posledično vpliva na to, kako učiteljica živi oz. je živela v preteklosti, sedanjosti ali prihodnosti v razredu in zunaj njega.

Zadnji sklop odgovorov smo poimenovali »*zadrede ob prepovedi približevanja enega od staršev*«, najpogosteje očeta. Težave se pojavijo, ko morajo učiteljice učenca razložiti, da se mu eden od staršev ne sme približevati zaradi nasilja, suma spolne zlorabe, alkoholizma v družini. Še posebej težko je to razložiti mlajšim učencem, v prvi triadi, menijo učiteljice. Učiteljice sporočajo še, da je težava, ker niso pridobile formalnega znanja o tem, kako reagirati ob prepovedi približevanja staršev. Navajale so, da se nekateri starši kljub prepovedi približevanja pojavijo v šoli. Poleg navedenih težav in dilem, ki se pojavljajo ob obravnavi družinske tematike v šoli, je ovira tudi primanjkanje časa za individualni razgovor z učencem, ko pride do konfliktnih situacij. Posvetiti se moraš najprej oddelku in šele nato, glede na možnosti, še posamezniku, še navajajo.

4 Zaključki

Pri pregledu literature ter izvedbi empirične raziskave na populaciji učiteljic pri obravnavi družinske tematike v šoli zaznavamo vrsto zadreg. Te se nanašajo tako na didaktiko poučevanja kot na komunikacijske veščine ter učiteljice kot osebnosti. Čustvene zadrege se pojavijo že ob opazovanju učenčevih stisk, najpogosteje ob smrti, nasilju v družini učenca. Učiteljice, ki poučujejo v urbanem okolju, pogosteje kot preostale učiteljice, poleg zadreg ob nasilju v družini učencev, doživijo zadrege ob ločitvi staršev učencev, prepovedi približevanja enega od staršev, zasvojenosti staršev in ločenem skrbništvu staršev. Pojavljajo se tudi težave pri sami obravnavi snovi in reševanju učenčevih stisk ob pisanju spisov, govornih nastopih, izpolnjevanju družinskega debela idr. Zadrege se pri učiteljicah lahko pojavijo tudi, ko morajo reševati konflikte med učenci, ki s svojo neposrednostjo, včasih tudi nepremišljeno, prizadenejo sošolce. Pojavljajo se tudi dileme o pravilnosti njihovega delovanja, reagiranja v določeni situaciji. Na zaznavanje in odzivanje na zadrege ob obravnavi družinske tematike vplivajo tudi učiteljicine osebne izkušnje iz njene družine. Žal pa učiteljice ob uporabi nepriemernih didaktičnih pristopov včasih lahko delujejo izključevalno, ne da bi se tega zavedale, navaja Tammy Turner Vorbeck (2005). Reakcije so lahko diametralno nasprotni, od izogibanja tematiki, da ne bi učenca prizadele, do povečanja obsega obravnave družinske tematike pri pouku. Da bi inkluzija lažje zaživela v praksi, lahko pripomore tudi trud učiteljic za vzpostavljanje pozitivne šolske klime. Govorimo o empatičnih učiteljicah, ki so se sposobne vživljati v različne situacije. Zavedati se moramo, da smo učiteljice spraševali po subjektivnih doživetjih, ki so se nanašale na njihovo zaznavanje učencev, ki prihajajo iz različnih vrst družin. Nismo pa raziskali dejanskega stanja glede vrst družin, iz katerih učenci prihajajo. Za pridobitev poglobljenega vpogleda v obravnavo družinske tematike v šoli in otrok iz raznovrstnih družin nasploh bi bilo dobro, če bi intervjuvali tudi učence in njihove starše. Izvedli bi lahko tudi študijo primera na podlagi konkretnih učnih ur, na katerih se izvaja obravnavo družinske tematike.

Želimo si, da bi se učiteljice tudi ob morebitnem dodatnem izobraževanju opolnomočile, po potrebi spremenile svoja pojmovanja, sprejemale in upoštevale specifične družin, iz katerih učenci prihajajo, ter bile sposobne hitrega odločanja, samorefleksije, primerne odzivanja na nove in nepredvidljive situacije ter pri tem doživljale čim manj zadreg. Navedene težave bi lahko omilili z ustvarjanjem varnega, spodbudnega, inkluzivnega okolja

v šoli z večjo senzibilnostjo pedagoških delavcev ter družbe nasploh pri sprejemanju različnosti, tudi v primerih družinske pluralnosti.

Literatura

- Adoptive families. (2006). *The Great Back-to-School Kit*. The resource & Community for Adoption Parenting. <https://www.adoptivefamilies.com/parenting/adoption-awareness-school-teachers/>
- Adler, A. M., in Lenz, K. (2023). *The changing Faces of Families. Diverse Family Forms in Various Policy Contexts*. Routledge.
- Campanini, A. (2004). Famiglia o famiglie nel terzo millennio. *Alternativas. Cuadernos de Trabajo Social*, 12, 17–33.
- Edwards, W., O., in Daire P., A. (2006). School-Age Children Raised by Their Grandparents: Problems and Solutions. *Journal of instructional Psychology*, 33(2), 113–119.
- Eley, M. G. (2006). Teachers' conceptions of teaching, and the making of specific decisions in planning to teach. *Higher Education*, 51(2), 191–214.
- Erera, I. P. (2002). *Family diversity: Continuity and change in the contemporary family/Sage sourcebooks for the human services*. Thousand Oaks.
- Goldberg, A. E. (2010). *Lesbian and gay parents and their children. Research at the family life cycle*. Washington: DC American Psychological Association Press.
- Green, K., McAllister, M., in Metcalf, S. (2013). *Practical Recommendations and Interventions – Divorce*.
<http://www.education.udel.edu/wp-content/uploads/2013/01/Divorce.pdf>
- Kalin, J. (2004). Izkušnja – refleksija – delovanje v procesu profesionalnega razvoja učiteljev. V B. Marentič - Požarnik (Ur.), *Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev* (str. 527–545). Center za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete.
- Kissling, T. M. (2014). Now and then, in and out of the classroom: Teachers learning to teach through the experiences of their living curricula. *Teaching and Teacher Education*, 44, 81–91.
- Korthagen, F. (2009). Praksa, teorija in osebnost v vseživljenjskem učenju. *Vzgoja in izobraževanje*, XL(4), 4–14.
- Marentič Požarnik, B. (2000). Profesionalizacija izobraževanja učiteljev – nujna predpostavka uspešne prenove. *Vzgoja in izobraževanje*, 31(4), 4–11.

- Meijer, C. P., Korthagen, F., in Vasalos, A. (2009). Supporting presence in teacher education: The connection between the personal and professional aspects of teaching. *Teaching and teachers Education*, 25, 297–308.
- Mitchell, C. (2010). Back to school: a guide to making schools and school assignments more adoption-friendly. *Publication of the National council for adoption*, 27, 1–9.
- Parke R. D. (2013). *Future families: Diverse Forms, Rich Possibilities. Frst edition*. John Wiley&Sons.
- Pavlič, T. (2017). *Pojmovanja učiteljic in obravnava različnih družinskih skupnosti v osnovni šoli*. Doktorska disertacija. Univerza v Kopru, Pedagoška fakulteta.
- Renner, T., Sedmak, M., Švab, A. in Urek, M. (2006). *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Slovensko društvo Hospic (2024). *Slovensko društvo Hospic*. <https://hospic.si>
- Švab, A. (2010). Kdo se boji (raznoverstnosti) družin? *Socialno delo*, 49, 341–349.
- Turner Vorbeck, T. (2005). Expanding Multicultural Education to Include Family Diversity. *Multicultural education*, 13(2), 6–10.
- Zaviršek, D., in Sobočan, A. M. (ur.) (2012). *Mavrične družine grejo v šolo: perspektive otrok, staršev in učiteljic*. Fakulteta za socialno delo.
- Zaviršek, D. (2020). *Družinski pojmovnik za mlade*. Aristej (Zbirka Pojmovniki; knj. 12).